

ספרים

האור שבלב המקופתים

לאה גולדברג

שבריריים, סיפורים מאת דבורה בארון. עם עובד. תל אביב תש"ט.

לספר חדש של דבורה בארון מחכים זמן רב. הסיפורים הקצרים הללו, דרך ארוכה הם עושים מיום היוולדם ועד הופעתם בספר, מכאן אותה שלימות נפלאה של פסוקיהם, אותה פשטות לשונית שהיא כאן תמיד עזות לזיתור מדעת על שפע, לכוח בחירה והחלטה, מכאן אותה צלילות, סגולת אלו שבצירופן יאמר עליהן ללא היסוס: הרי לפנינו אמנות של כתיבת פרוזה.

הקורא האוהב את הסופרת, אשר חיכה ימים רבים לספר חדש משלה, פותח את הספר, ומיד בפסוקים הראשונים הוא יודע שלא חיכה לשוא. הרי העמוד הראשון מן הסיפור הראשון „שבריריים“:

„מופלג בעניותו אפילו בשכונת הגיא, שהיא שכונת העניים בעירתי, היה נחוב ליב הדובובי, אשר קראו לו גם „איש התיכחה“. אל העיירה בא עם בני משפחתו לאחר שגורשו מדובוב, כפר מולדתם.

הם הלכו ועברו או בעגלה שכורה דרך כל אדמות הגרפית ובאו ועמדו פה באמצע הרחוב, והנה לא נמצא מי שיאספם הביתה, עם שקיעה, בשעת מנחה, היה זה, ומן הסמטאות חזרו בקול צהלה תלמידי ה„חדרים“, והבתים מסביב — שפעו מהם שלוח של בני תיות וחמימות אח מבושרת, ואז לא התאפקו הילדים היושבים במרומי הקרון ונתנו קולם בבכי. וזה מצא הד...“

כך מתחיל הסיפור על האיש העני „איש התיכחה“. והסיפור פשוט עד מאוד בנושאו, כרוב סיפוריה, או אולי מותר אפילו לומר, ככל סיפוריה של דבורה בארון, שרובם ככולם סיפורים פשוטים על אנשים פשוטים וכל קסמם במתח הפנימי שבהם, בהצלחה שהיא הגדולה בהצלחותיו של סופר; לגלות את האור הפנימי שבדבריהם.

כבר בשורות שהבאנו, בפסוקים הפשוטים האלה, שכביכול הם על גבול הפרוטוקול, אתה מרגיש באותה רוח גדולה של חיי נפש המבקשת לה תמיד מוצא בסיפורים הללו, עצם השורה הראשונה: „מופלג

בעניותו אפילו בשכונת הגיא, שהיא שכונת העניים בעירתי“, מכניסה את הקורא מיד לאיירה כסויימת, לא אירת „רחמנות“, אלא כמעט אירת טראגדית. והשורות הבאות לאחר השורה הזאת מצד דיוקת מיד את ההרגשה הטראגית. תמונת פליטים זו, פליטי פרעות, עם הילדים במרומי הקרון „והנה (קובעת הסופרת עובדה) לא נמצא מי שיאספם הביתה“, ואחר כך — אותה בכיה של ילדים הזוכרים את ביתם, לא תיאור של הבכי כאן, לא התעככות יתרה על הבעת פניהם, לא דיבורים על רגשות וזכרונות, אלא בתכלית הפשטות: „ואז לא התאפקו הילדים היושבים במרומי הקרון ונתנו קולם בבכי“.

ומצטרף לכך סיום פשוט ואנושי מאוד, ואף הוא בקיצור הנמרץ ללא סטיות וללא שמץ סנטימנטליות: „וזה מצא הד“. חוסר הסנטימנטליות הוא אחד היתרונות הבלתיים ביצירתה של דבורה בארון. לא משום שחוסר סנטימנטליות כשהוא לעצמו הוא מעלה גדולה כל כך. אלא בסיפורים הללו, אשר בספר זה ובשאר ספריה, חוסר הסנטימנטליות כמוהו כנס. הרי הנושאים החביבים על דבורה בארון דבק בהם תמיד, כמעט בהכרח, שמץ סנטימנטליות: ילדות בעיירה יהודית, זכרונות ממרחק הזמן והמקום ומתוך אהבה והתרפקות. והרי השטח שהיא בוחרת לה בתוך העיירה הזאת: לא קבציאל של מנדלי, לא עולמו של רב זונדלה של הזן, לא עירייתו של עגנון, שניטח סאטירית מתלחה להן תמיד, שם גשים יהודיות צנועות ואימללות, בנות טובים ושיאן בנות טובים, מתגוררות, נשים שכל אחת מהן מקופחת משום סיבה זו או אחרת, נשים מרבות לבכות או מרבות לשתוק. היש לך מין חומר „גאות“ יותר לסיפור סנטימנטאלי ממעשה במשרתת צעירה, שכן בעל הבית פיתח אותה והיא שולחת יד בנפשה („כעלה נדף“); או ממעשה בבת עיירה יתומה חולת רגלים היושבת רוב ימיה אצל חלון ביתה ורואה את החיים כשהם מעבר לה, כביכול („דרך קוצים“); או מסיפור אהבתה האומללה של אחת בת טובים מנשי העיירה שבעלה לא אהבה והיא פורש ממנה עד שעזבה („פראדלי“)? והנה דווקא בכל הנושאים האלה יודעת דבורה בארון את סוד המרחק האמנותי שביניה לבין הדברים, ידיעה זו היא ההופכת ענין שכבר דשו בו עד בלי די לענין אנושי גדול מאוד, אנושי ולא מדמיע.

סוף סוף גם הסיפור על „מאדאם בובארי“ איננו

שיש והם הופכים, לגבי פשוטי אדם, את הקללה לברכה, ומשבצים את החולין בהרגשת חג, ונותנים גאווה גדולה לשפלים ונמוכי רוח, כך ב„איש התוכחה“, כך במיטב יצירותיה הקודמות („דרך הקוצים“).

ידיעה זו על אילמיהנפש, והנאמנות שבביטוי פרוזה קמצנית, המוותרת על כל אפקט חיצוני ועל כל התהדרות במלים נאות יתר על המידה, מוליכה, לעתים, את דבורה בארון לאותם השיאים הספרותיים, שהם מעטים בנובלה הקצרה אף בספרות העולמית. אחד הסיפורים שעלו לגובה זה בספרה החדש הוא הסיפור „שבירים“, אשר על שמו נקרא הקובץ כילו. גם זה סיפור-חייה של אשה פשוטה עד מאד. בתיכפר קטנה שהובאה אל עיירה והיתה משמשת שם משרתת בבתי התושבים, יצור אשר מילדותו לא ידע אהבה וחמימות, שהרי מיד להופעתה בעיירה, בעודה ילדה קטנה שמתו עליה הוריה אין אתה אלא הבילה של כלי מיטה ומעט חמימות מטיפוחה של יד אם, אשר התנדפה מהר בתוך צינת הנכר, וכעבור זמן-מה: „והיא שבה איפוא להתהלך פה בחלוקה הכפרי, פרוצת שיערה המדובלל, תדהוי, כשפניה אין למצוא בהן שום קו של חן ובכך הגה נמנע ממנה אותו קורטוב של אהדה, אשר האנשים, אגב הנאת העין, מוכים בו לפעמים גם את היצור הזר“.

חוסר-החן הנה קובע את חייה של הנערה, של האשה הזאת, כי הוא גורר אחריו את חוסר האהבתם של הבריות, ואין איש מנחש מה הם אוצרות החיים הטמונים במעמקי הנשמה האילמת הזאת, והנה באמצע החיים, בא המשבר הגדול: היא מוצאת לה יצור האהב אותה: פרה, בהמה יפה, גועית וטובת מוג הנענית לליטוף ידה, המזדה לה הודיה שלמה במבטה היפה על טפחה אותה, מעתה יש לה לאשה האומללה קרקע מתחת לרגליה, אחיזה בחיים ובטחון בהליכותיה. אשה לא יפה, רהויה ומבוהלת זו, הצולעת קשה מהמת תאונה שאונתה לה בילדותה, מה שונתה הופעתה בפרשת חייה האחרונה, מאחר שלב מישוה, ולו גם לב פרה, נקשר בה ולחייה נמצאה תכלית:

„סינר רחב, רב קפלים היתה הגירה, כדרך נשים אמהות הנושאות בעול, ופניה, במסגרת המטפחת הצבעונית, מאירים באור שהמקופחים, אשר הותם הפגומה באה לידי תיקון — משל לפנס ריק שנקבע בו נר דולק, ואלה אשר ראוה ברדתה לשם מעשי הצדקה שלה אל הגיא, עטופה סודר של אמידים, וחילוכה אין בו עוד כמעט כלום מן הצליעה, תמהו:

„הזאת חיה-פרומה?“

והם לא ידעו אשר אפילו אדמת המדבר

אלא סיפור-מעשה באשה שהיתה חיה חיים שלא נעמו לה בעיירה קטנה, ומבחינה זו היינו הך אם העיירה עיירה צרפתית היא או יהודית. דבורה בארון למדה הרבה מרבה הדגול פלופאר, אך לאשרנו, לאושר קוראיה, לא למדה ממנו אותה מידת „אובייקטיביות“ ספרותית החדלה לראות באדם את החום האנושי, את טל-הרעננות, זה הנותן טעם לכל מה שאנו בני האדם קוראים בשם חיים, ואולי סוד הקסם של סיפוריה הוא באותו צירוף של תיאור מדקדק בראייה עד כדי אכזריות כמעט עם חמימות של לב המוכן ומוזמן להבין לכל דבר אנושי ולהיות לפה לכל נפש אילמת — אם נפש אדם היא, אדם שאינו יודע לבטא את רגשותיו, או בעל-חי שאין לשון-האדם עומדת לרשותו, כאותה כלבה עזובה „זוה“ שעל שמה נקרא אחד הסיפורים במדור „בלב הכרך“ שבספר „שבירים“.

אילמיהנפש, נפשות דובבות באין מלים, הן הנפשות הפועלות כאן, על כן ממעטת המחברת כל כך בדיאלוגים, ורוב סיפוריה מוסרים את המתח הדרמתי שבהם לא באמצעי הדראמה, אלא בשטף הסיפור, ואף עצם הליריקה, שהיא מן היסודות החשובים בפרוזה הזאת, ניתנת בקמצנות יתרה, במשפטים ספורים, כשאיוז השוואה מאירת עינים היא הפותחת כאן את הפתח לאור הנפש הגדול, כך מתחיל הסיפור „כעלה נידף“ להיות מחדש, כביכול, באור החוזר הנשפך עליו מן הפסוק האחרון: „ורק ליד הצפצפה, בחול, הצהיר באידם דוקר כתם גדול של דם, זה אשר האלוהים, כאשר הוא נשפך לראשונה על האדמה, שמע שעולה ממנו קול צעקה, ואז יצא אחד הדיירים מהקומה הראשונה וכיסה אותו“.

השימוש הפשטני כמעט בהשוואה התנכית, ללא מליצה, ללא פאתוס, ביושב מודגש, בסמוך לציון פרט של חולין, עובדת הכיסוי בידי „אחד הדיירים מן הקומה הראשונה“, חושף את כוח כתיבתה של דבורה בארון, הוא מכניס את הקורא לתוך הפרו-פורציה האמיתית של העולם המתואר על ידה, אשר בו כל הדברים הקטנים, הנדושים, הבלתי חשובים, חיים בכפיפה אחת עם הפסוק הזה: „קול דמי אחי...“ מי יודע, אולי אם נעמיק ביצירתה, נמצא, כי בסיכום האחרון, צפין בפסוק הזה המניע העיקרי ליצירתה, וכי לעצם הענין, צעקת-דמים עצורה זו, היא היא הפרוזה השקטה והצלולה שלפנינו.

החטא הקדמון של האנושות, התאוות העצורית באדם, הטראגיות הבראשיתית, יש להם המשך בחיי האדם הפשוטים הבלתי הירואיים — דבורה בארון איננה שוכחת זאת לעולם, אך עם זאת עשוי העולם כך שניתן גם פיצוי לאהבה, אותם „אורות באופל“.

בעתיד הקרוב. לפי וארגה, "העתיד הקרוב" במשמע "עשר השנים הקרובות". עשור זה יהיה מיבחה קשה וגורלי למדינות הללו שכולן תעמודנה בסימן משבר כרוני שיסודו בחסרי־יצור ובחוסר אפשרויות של תפוקה מתרחבת ועולה עם הצרכים. לעומתן מתייצבות ארצות בעלות כושר ייצור עצום ומנגנון ייצור מגופה עד מאוד עקב המלחמה. כגון ארצות הברית, קאנאדה ומדינות אחרות. תתייצור מכאן ועודף־יצור מכאן, אלה שתי תופעות מובהקות בכלכלה הרכושנית בת־זמננו, וצירופן יביא בעקבותיה, ממילא, תמוטה כל־כלית שלא שוערה מראש. משבר עולמי גדול זה ילבש צורה מוחשית ויאיים על הכלכלה הקפיטליסטית כולה בשעה שיתברר לכול כי המדינות המדולדלות והסוב־לות מחסרי־יצור הספיקו — כעבור עשר שנים בערך — להגיע לרמת תפוקתן מלפני המלחמה, ואילו המדינות המסורבלות בעודפי־יצור כבר היום והסוב־לות מקשיי־שיווק, תתאמצנה לכבוש להן שווקים בכל מחיר ובשיטות אימפריאליזם חדיש, אכזרי וממושע יותר, המרחיב למעשה את התהום בין הייצור החבתי ובין צורך־השיווק הגובר בהתאם לעודפי הייצור המתרבים. נארגה ציפה אפוא תקופת־מעבר, בת עשר שנים לערך, עד לתחילת המשבר העולמי החדש במשטר הרכושני. לאחר שהשוק הער למי, שנהרס בימי המלחמה, יקומם, ובתי החרושת, מסילות־הברזל והגשרים ייבנו כולם או רובם מחדש, ורמת־הייצור מלפני המלחמה תושג בכל מקום... רק אז תתגיינה במלואן התמורות הנוקבות בקפיטליזם שנגרמו ע"י המלחמה.

נארגה מנתח את הגורמים היסודיים לתמורות בימי המלחמה האחרונה ובשנים הראשונות שלאחריה. פרק פרק ונושאו המיוחד לו, וכל נושא מודגש בהזמיר עובדתי השאוב ממקורות שונים והבא אלמדנו שאכן כברת דרך ארוכה ומייגעת עבר המשק העולמי במשך תקופה קצרה למדי של שנות מלחמה סוערות ועקור־בות־דם, דרך זרועה אבני־נגף המוליכה בשלביה הסופיים למייט כלכלי גדול, שאין מנוס ממנו. במתיחות יעקוב הקורא אחרי השתלשלותן הדרג־מתית של התמורות בכלכלת העולם בשנים האחרונות. המשק הרכושני מוסיף על נדבכיו גורם יסודי הקור־בע את ממדי התפתחותו בעתיד: עלית ערכה של המדינה עצמה כגורם משקי מכריע. המלחמה האחרונה הגדילה את התערבות המדינה בחיי המשק, וגדולות הן התוצאות הנובעות מכאן בכלכלת הארץ כולה. המשק המלחמתי המובהק הפך למשק ממלכתי־מגופור ליסטי, וככל שמנגנון המדינה הוסיף לחזור לחיי הכלכלה, כן גדלה מידת השפעתו גם בארצות הלור־מות גם במדינות הנייטרליות המעטות. סיום המלחמה

המלוחה, אם רק תשוטף ותדושן, ומי המעין החיים ירווה, סופה שתשתבה ותתחיל להצמיח צמח".

אולי ראוי להעמיד פסוק מעין זה בראש כל דברי בקורת והערכה על כתיבתה של דבורה בארון. היא המדליקה את הנר בפנסים חבויים הללו, והיא היודעת את סוד האור שבלב המקופחים שהותם הפגומה באה לידי תיקון. והיה אם ישאלו הקוראים: הנהו הסיפור אשר נשאו פשוט כל־כך ודל? הלא נענה להם: "והם לא ידעו אשר אפילו אדמת המדבר המלוחה אם רק תשוטף ותדושן, ומי המעין החיים ירווה (הוא הלב הרגש של האמן, כוח ראייתו, ויכולת ביטוי) סופה שתשתבה ותתחיל להצמיח צמח נפלא מאד, שבפריחתו הלא הוא הפרוזה של דבורה בארון.

התמורות בכלכלה הקפיטליסטית

ג. צידרוביץ

E. Varga, Изменения в экономике капитализма в итоге второй мировой войны. Госиздат 1947

התמורות בכלכלה הקפיטליסטית לאחר מלחמת־העולם השניה מאת י. וארגה. הוצאת הקיבוץ המאוחד. תש"ט.

ספרו החשוב של וארגה פותח במבוא המעלה הבחנה, שאינה שכיחה בספרות הכלכלית הסובייטית, ואף בחיבוריו הקודמים של המחבר: היא התבחנה בין גורמים בני־חלוף וגורמים של קבע, כולם כאחד מעצבים את מהלך התמורות בהתפתחותה העתידה של הכלכלה הקפיטליסטית, המוליכות לקראת משבר עולמי וגדול, שלא היה רוגמתו בתקופה שקדמה למלחמת העולם השניה.

הגורמים מהסוג הראשון — תמורות בנות־חלוף — מקירם בחסרי־יצור ובמיעוט הסיכויים הממשיים להגברת תפוקתן של מדינות מסוימות, בעוד שארצות אחרות עומדות בסימן עודף־יצור שאין לו שיווק. עקב המלחמה האחרונה נוצרו דיספרופורציות חזקות יעמוקות בגוף הכלכלה הקפיטליסטית באמת־מידה עור־למית. בכמה וכמה ארצות ביבשת אירופה ובחלקי אסיה נתערערו אשיות הייצור ונחשפו היסודות הרעור־עים של מנגנון התפוקה בכללו, והמשק כולו במדינות הללו נתון לזעזועים בלתי רגילים ולהשפעת גורמים מן החוץ שיקבעו את דמותו ואת ממדי התפתחותו